

La pesta de mitjan segle XVII al comtat d'Empúries. El contagi de Llançà de 1651-1652

Josep Colls Comas^{a*}

^a Llicenciat en Història i Diploma d'Estudis Avançats per la Universitat de Girona

RESUM

L'article esbossa la cronologia, l'àmbit geogràfic i les característiques de la pesta de mitjan segle XVII en el comtat d'Empúries, posant-ho en context amb l'impacte que aquesta epidèmia va tenir en el conjunt de Catalunya. Igualment analitza amb detall el brot de pesta esdevingut a la població de Llançà entre desembre de 1651 i abril de 1652 i les seves conseqüències.

Paraules clau: Pesta, epidèmia, segle XVII, Catalunya, comtat d'Empúries, Llançà.

The mid-seventeenth century plague in Empúries earldom. The plague episode of 1651-1652 in Llançà

ABSTRACT

This article approaches the chronology, the geographical scope and the main characteristics of the mid-seventeenth century plague in Empúries earldom, in the context of this historical epidemic in whole Catalonia. It analyzes in detail, as well, the plague episode that took place in the town of Llançà from December 1651 to April 1652 and its consequences.

Keywords: *Plague, epidemic, XVIIth century, Catalonia, Empúries earldom, Llançà.*

* Correspondència: Josep Colls Comas
E-mail: jcolls@xtec.cat

Recepció: 22/06/2021 • Acceptació: 5/09/2021

DOI: 10.2436/20.8010.01.300

Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos (AIEE), Figueres, vol. 52 (2021), pàg. 15-29

Des de l'arribada de la pesta negra a mitjan segle XIV i fins ben entrat el segle XVIII, la pesta representà una amenaça gairebé constant per a la població europea. Els contagis d'abast local se succeïen de forma gairebé continuada fins al punt d'esdevenir un factor demogràfic normal. En paral·lel, periòdicament apareixien brots de caràcter més general. Aquests episodis, sovint coincidents amb greus crisis de subsistències, tenien un fort impacte negatiu en la demografia i comportaven l'adopció generalitzada de mesures de prevenció i lluita contra el contagi.¹ Dins d'aquest esquema, l'epidèmia de pesta que afectà àmplies zones de la Mediterrània occidental entre 1647 i 1659 està considerada el darrer gran brot d'aquesta malaltia al Vell Continent.²

LA DARRERA GRAN PESTA A CATALUNYA: L'EPIDÈMIA DE MITJAN SEGLE XVII

A Catalunya, immersa en la guerra dels Segadors (1640-1659) i delmada per les males collites, la pesta de mitjan segle XVII causà estralls poblacionals importants que consolidaren l'estancament demogràfic iniciat pels volts de 1630.³ El contagi penetrà en territori català el 1648 procedent de terres valencianes, per bé que inicialment tan sols afectà la vila d'Ulldecona, població limítrofa amb el regne de València. Entre 1650 i 1652 s'escampà per diverses àrees del país portada pels moviments de tropes, el comerç i pels desplaçaments de certs contingents de població que fugia de la guerra i de la mateixa malaltia. A partir de 1653 inicià un cert reflux en intensitat i extensió per bé que van persistir alguns focus fins a les acaballes de 1654.

L'abast geogràfic d'aquest contagi fou irregular, però acabà arribant a la majoria de comarques.⁴ Cal remarcar el fort impacte que va tenir a les principals ciutats i a les zones situades al llarg de les principals vies de comunicació, especialment al litoral

-
1. Jordi NADAL: *Immigració i redreç demogràfic. Els francesos a la Catalunya dels segles XVI i XVII*, Vic: Eumo editorial, 2000, p. 76-84. Seguint aquest mateix autor, a Catalunya van tenir una especial rellevància les pestes de 1589-1592, 1629-1632 i 1648-1654, aquesta última objecte del present treball.
 2. Guido ALFANI: "Plague in seventeenth-century Europe and the decline of Italy: epidemiological hypothesis", *European Review of Economic History*, 17/4 (2013), p. 408-430.
 3. No existeix cap estudi que hagi pogut comptabilitzar amb precisió els efectes reals que va tenir la pesta de mitjan segle XVII en la demografia catalana, entre altres motius per la manca de fonts amb abast general adequades per avaluar-los. Tanmateix, disposem de dades parcials. A partir de les dades de diverses parròquies catalanes, Jordi Nadal calcula que la mortalitat provocada per la pesta de 1648-1654 fou important per bé que força irregular en funció de cada lloc. Jordi NADAL: *La població espanyola (siglos XVI a XX)*, Barcelona: Ariel, 1984, p. 43. En tot cas, conclou Nadal, malgrat l'impacte immediat, la població perduda es recuperà en qüestió de pocs anys. Jordi NADAL, *op. cit.*, p. 57-58.
 4. Per una geografia aproximada –per bé que incompleta– de la pesta de mitjan segle XVII a Catalunya vegeu Manuel CAMPS i SURROCA i Manuel, CAMPS i CLEMENTE: *La pesta de meitats del segle XVII a Catalunya*, Lleida: Facultat de Medicina de la Universitat de Barcelona, 1985.

i prelitoral. Les terres de Ponent i del Pirineu occidental resultaren menys afectades. Totes les poblacions importants del país es van veure colpides, sovint per brots intermitents o successius que en delmaren importants contingents de població: Tortosa fou la primera ciutat catalana en rebre'n l'impacte durant els primers mesos de 1650; Tarragona en patí dos brots, el primer d'abril a setembre de 1650 i el segon l'estiu de 1651; Girona restà infectada entre la primavera i la tardor de 1650 i encara patí alguns rebrots la primavera de 1653; Olot, entre l'estiu i la tardor de 1650 i alguns brots esporàdics entre abril i setembre de 1652; Barcelona sofrí els rigors del contagi amb diferents intermitències i intensitats des del gener de 1651 fins al desembre de 1654; Vic patí el contagi durant la segona meitat de 1651 i altra vegada l'estiu de 1652; Perpinyà en fou víctima durant l'estiu i tardor de 1652; Lleida, la tardor de 1652; Manresa en patí dos brots al llarg de 1654.⁵

Ciutats a banda, la pesta també arribà al camp; moltes petites poblacions rurals se'n veieren afectades tal com podem comprovar per al comtat d'Empúries. En uns llocs i altres el temor al contagi portà a prendre mesures excepcionals, tant per prevenir l'arribada de la pesta com per combatre'n els efectes un cop declarada. La vida quotidiana quedà alterada profundament: controls sanitaris als viatgers i a les mercaderies foranes; limitacions a la circulació de persones; suspensió del comerç amb els llocs empestats; quarantenes en cas de sospita de contagi; creació de morberies on eren portats els malalts; "abarracament" fora vila dels sospitosos d'estar contagiats; habilitació de nous espais d'enterrament; neteja de carrers i cases d'empestats, emissió de pòlisses de salut, etc. Milers de lliures foren gastades arreu per tal de controlar les entrades i sortides de viles i ciutats, assegurar el proveïment de les morberies amb menjar, medicines i personal, enterrar els morts i netejar i "purificar" les poblacions.

Proliferaren les juntes del morbo i la figura dels morbers (o batlles del morbo) en pobles i ciutats.⁶ Es tractava de juntes o càrrecs creats en el si de les universitats tan bon punt el risc o la sola notícia de la proximitat del contagi requerien extremar la vigilància. La seva funció era la d'aplicar totes les mesures necessàries per a la prevenció i/o eliminació del contagi, actuant com a veritable autoritat sanitària en l'àmbit local.

En algunes ocasions, les universitats col·laboren a contenir l'expansió del contagi. Les notícies sobre l'avenç de la malaltia són comunicades freqüentment a fi d'alertar-se mútuament i prevenir-ne la propagació. El Consell de Cent barceloní

5. A tall d'exemple, Josep Clara calcula que a Girona hauria mort una quarta part dels seus 4.000 habitants entre juny i novembre de 1650. Josep CLARA: "La pesta del 1650. La desigualtat davant la mort i aspectes religiosos", dins Ramon ALBERCH *et al.*: *Girona a l'Època Moderna: demografia i economia*, Girona, 1982, p. 170. Per al cas d'Olot, Jordi Canal quantifica entre 800 i 950 morts de pesta entre juliol i novembre de 1650 per una població que rondaria els 3.000 habitants. Jordi CANAL: *Una vila catalana davant la mort. La pesta de 1650 a Olot*, Olot: Editora de Batet, 1987, p. 95.

6. En la documentació de l'època sovint es parla de la pesta com del "morbo" o "contagi". Igualment el terme "encontrat/da" és emprat com a sinònim d'empestat.

constantment s'interessa per les sospites i els rumors sobre suposats brots apareguts aquí i allà, fins al punt d'arribar a enviar doctors i cirurgians per inspeccionar sobre el terreny el caràcter de certes "desganes" i malalties aparegudes arreu de la geografia catalana. Igualment, és constant l'arribada de correspondència procedent d'arreu de Catalunya adreçada als consellers barcelonins informant-los de possibles brots, sovint amb relats molt detallats de la situació sanitària dels diferents llocs. El govern municipal de la ciutat de Girona juga, de forma conscient, un rol semblant en el marc del bisbat de Girona. El mateix fan altres ciutats importants com ara Tortosa, al sud, o Perpinyà, al nord. Al seu torn, cadascuna de les petites viles del territori, com seria el cas de Castelló d'Empúries, Figueres, Torroella de Montgrí, Olot, Ripoll o Besalú assumeixen un cert rol de lideratge i tutela en relació amb els pobles propers situats sota la seva jurisdicció.⁷

Però tot aquest engranatge, prou complex per les limitacions de l'època i pel context de guerra en el qual viu Catalunya, sovint falla, sigui per les dificultats per disposar d'informació veraç i contenir la circulació de la població infectada, sigui per la descura i/o el desconeixement amb la qual actuen tant la població com les autoritats.⁸ Un cop declarat el contagi en un lloc sols resta fer-hi front prenent totes les mesures necessàries, tant les d'ordre material com les d'ordre espiritual. Les altres universitats li "lleven el comer" i prohibeixen l'entrada als seus habitants; alhora, qui pot en marxa.⁹ Per als qui romanen a casa, la vida es redueix a poc més que subsistir i evitar el contagi, restringint al màxim tot contacte social. Els malalts són portats a la morberia o són "abarracats" fora vila sent assistits i alimentats fins a la mort o la curació. S'organitzen oficis religiosos, processons i "vots de poble" implorant la fi de la "pestilència". La vida resta aturada a l'espera que la malaltia remeti.

7. Vegem-ne dos exemples. El primer: el 31 de gener de 1652 els jurats de Girona avisaven els còsols de Figueres de les evidències de pesta en diversos llocs de la Marina alhora que els demanaven "sien servits donar estos mateixos avisos a las universitats y llochs circumvehins, y exortar-los la necessitat que per conservació de tots hi ha de que ara se guarden ab tant cuydado com may". AMGi (Arxiu Municipal de Girona), Manual d'Acords de 1652, reg. 17403, p.60. El segon: els encarregats d'informar els jurats de Girona sobre la situació a Llançà durant el brot de pesta que s'hi produí entre 1651 i 1652 van ser els còsols de Castelló d'Empúries. Igualment, tal com veurem més endavant, fou la junta del morbo de la capital emporitana l'encarregada de certificar l'extinció definitiva del brot de Llançà el juny de 1652. AMGi, Manual d'Acords de 1652, reg. 17403, p. 236 r. i 287.

8. En una carta als còsols de Sant Feliu de Guíxols datada el 31 de gener de 1652 els jurats de Girona atribueixen el brot de pesta declarat a Mataró, Calella i Hostalric, a "lo poch cuydado que en estas tres universitats han tingut en guardar-se y la fasilitat de comunicar-se ab tothom y dexàs entrar quisvulla en ellas, las ha aportadas al desdixat estat en qu-es tròban." A partir d'aquest cas, alertaven que en el bisbat de Girona la major part d'universitats no preniën mesures per evitar el contagi, sinó que "ho tenen a burla cosa tant llastimosa com digna de qu-es repare que altrament és cert se ha de dilatar esta pestilència y a poch a poch (com ho esperimentam) ha de consumir lo més del Principat". AMGi, Manual d'Acords de 1652, reg. 17403, p. 60.

9. En aquest sentit, són ben il·lustratius els testimonis de Miquel Parets per Barcelona i de Jeroni de Real per Girona, recollits parcialment a Miquel PARETS: *Dietari d'un any de pesta*. Edició i estudi a càrrec de James AMELANG i Xavier TORRES, Vic: Eumo Editorial, 1989.

Extingit el brot, en primer lloc cal esvaïr els recels i temors dels mateixos habitants així com els de la resta de poblacions, sovint reticents a "retornar el comerç" sense proves sòlides de la fi del contagi. En segon lloc, extreure les mesures de prevenció i control que evitin qualsevol nou rebrot que pugui deixar en no res tot l'esforç i el sacrifici fets. Com posen de relleu alguns dels casos esmentats més amunt, els rebrots són habituals i moltes poblacions es veuran abocades a una intermitència del contagi que es perllongarà durant anys.

LA PESTA EN EL COMTAT D'EMPÚRIES. UNA APROXIMACIÓ CRONOLÒGICA I GEOGRÀFICA

Dins del mapa de la pesta de 1648-1654 a Catalunya, les comarques del nord-est representaren un focus important que es mantingué més o menys actiu des de 1650 fins al 1653. Dins d'aquest sector, el comtat d'Empúries, situat a la meitat est de l'actual comarca de l'Alt Empordà, va patir també l'embat de l'epidèmia de pesta. Tot i no disposar de cap treball centrat específicament en aquesta qüestió per al conjunt del territori emporità, és possible, a través de la combinació de documentació diversa, esbossar una cronologia i una geografia de l'afectació que hi va tenir l'esmentada epidèmia de pesta.¹⁰

En el cas del comtat d'Empúries, seguint l'esquema del que succeï a la resta del territori català, la pesta de mitjan segle XVII hauria tingut un impacte desigual; així, mentre que per algunes poblacions hi ha constància documental de l'aparició de brots que provocaren víctimes i la necessitat d'adoptar mesures extraordinàries per erradicar-los, en altres indrets la pesta no hi hauria arribat, o almenys això és el que es pot deduir de la manca de referències documentals.¹¹

D'ençà de 1648, les alertes –sovint simples rumors– sobre l'arribada de la pesta sovintejaren arreu de Catalunya. Una de les primeres que es van donar fou justament la que avisava d'un possible brot de pesta a Castelló d'Empúries i altres poblacions veïnes l'estiu de 1649. La notícia, en realitat, venia de Barcelona. El Consell de Cent escrivia als jurats de Girona per saber què hi havia del cert sobre unes malalties, "algunes de elles ab bonys de manera qu'es tem es spècie de contagi", que els havien referit certes persones de confiança. Feta consulta al cavaller Ivó Ornós, domiciliat a Castelló d'Empúries, els jurats de Girona responien als consellers de Barcelona que no hi havia motiu de preocupació atès que no es tractava de res assimilable a la pesta.¹²

10. Cal advertir que el que aquí s'exposa respon a una primera aproximació a la qüestió; sens dubte, un estudi més aprofundit permetria afinar més les dades, que es presenten amb caràcter provisional.

11. Per a moltes poblacions, la manca de documentació municipal i de registres sacramentals de l'època dificulta enormement el fet de poder disposar d'informació sobre l'impacte que hi hauria tingut la pesta. En aquests casos, la documentació notarial i la correspondència entre universitats importants pot ser una via alternativa per obtenir informació.

12. Manuel CAMPS i SURROCA i Manuel CAMPS i CLEMENTE, *op. cit.*, p. 148-149.

Tot i que en aquest primer cas les sospites acabaren en no res, la pesta no tardà a fer acte de presència real en territori emporità. Entre la primavera i l'estiu de 1650, en paral·lel a brots importants a Girona i Olot, diversos pobles de la plana litoral del comtat van ser víctimes de la pesta. A Sant Pere Pescador, el brot apareix el maig i el juliol encara és actiu. A Cinc Claus, Estanyet i Vilamacolum se'n té notícia el mateix juliol.¹³ De tots aquests casos, el més greu hauria sigut el de Sant Pere Pescador, vila que en aquells moments, amb mig miler d'habitants, era de les més importants del comtat d'Empúries. La primera persona a emmalaltir, el 18 de maig, fou una nena de 9 anys a qui "li vingué febra y pigas", morint l'endemà mateix. Al cap d'una setmana queien malalts pare i mare de la criatura així com una criada de la casa. A principis de juny ja es parlava de 40 malalts i 18 morts. Segons un informe fet per un cirurgià local, el contagi s'hauria originat possiblement a través d'uns traginers de Montagut que hi anaren a buscar sal amb els quals haurien tingut contacte els primers malalts apareguts a la població.¹⁴

La segona meitat de l'any 1650 i l'any 1651 transcorregueren sense brots de pesta en territori emporità. Per contra, el 1652 la pesta reaparegué amb força.¹⁵ El primer cas d'aquest retorn de la pesta fou el contagi de Llançà iniciat el desembre de 1651 i que durà fins l'abril de 1652, del qual en parlarem amb detall a continuació. Aquells primers mesos de 1652 la pesta també es feu sentir a la Vall de Santa Creu, on tenim notícia de la mort de 4 persones membres d'una mateixa família,¹⁶ i a la Selva de Mar, on la darrera víctima de pesta es produí a inicis de juliol.¹⁷ Des de l'agost de 1652 es documenta un brot de pesta a Fortià que té el seu punt àlgid durant el setembre però es perllongarà fins al desembre, deixant almenys 8 morts. En el llibre d'òbits de la parròquia hi ha referències a l'existència d'una morberia ubicada en un corral i a l'existència de gent que passava la malaltia en barraques repartides pel terme. També s'hi esmenten diversos enterraments d'empestats en camps i vinyes.¹⁸ A Castelló d'Empúries, la pesta també hi arriba l'estiu de 1652 i en trobem indicis fins ben bé el novembre.¹⁹ Durant els mesos de juliol i agost de 1652 es multipliquen les inscripcions d'òbits en els llibres de la parròquia alhora que s'escurcen fins a la mínima expressió. Entre setembre i desembre d'aquell mateix

13. El juliol de 1650 es documenta l'existència de pesta a Bàscara, Garrigàs i Palau de Santa Eulàlia, poblacions properes però situades fora del comtat d'Empúries. Manuel CAMPS i SURROCA i Manuel CAMPS i CLEMENTE, *op. cit.*, p. 147-148, 152 i 154.

14. Manuel CAMPS i SURROCA i Manuel CAMPS i CLEMENTE, *op. cit.*, p. 155-157.

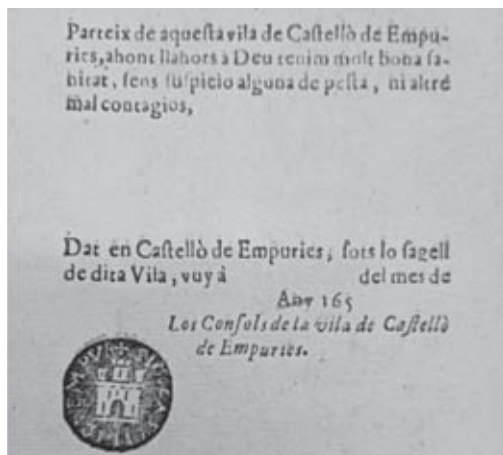
15. Fora del comtat, però en zones properes durant la primavera de 1652, es documenta un important brot de pesta a Bàscara i l'estiu del mateix any són diversos els morts "encontrats de pesta" a Vilabertran. Manuel CAMPS i SURROCA i Manuel CAMPS i CLEMENTE, *op. cit.*, p. 148 i 159.

16. David MORÉ, "La Vall de Santa Creu 1652: la pesta buida una llar", *Mestall*, 47 (juny 2020), p. 8-9.

17. AHG (Arxiu Històric de Girona), Fons notarial, Notaria de Llançà, Ll 64 (29-7-1652).

18. ADG (Arxiu Diocesà de Girona), Arxiu parroquial de Sant Julià i Santa Basilissa de Fortià, Llibre d'òbits Fortià 02 (1640-1733), p. 16.

19. El setembre de 1652 també es declarava la pesta a Figueres. Antoni EGEA: *Figueres als segles XVI i XVII*, Figueres: Ajuntament de Figueres, 1999, p. 110. L'abril de 1653 Figueres tornava a patir els rigors del contagi i Girona li "llevava lo comerç". AMGi, Manual d'Acords de 1653, reg. 17404, p. 206.

Imatge 1. Pòlissa de salut de la universitat de Castelló d'Empúries de la dècada de 1650. AHG, Notarial, Notaria de Castelló d'Empúries, CA 1353.

any, les inscripcions d'òbits desapareixen, possiblement per manca de temps o de sacerdots. Sens dubte, un indici del possible daltabaix que ocasionà la pesta durant aquell estiu i tardor a la capital comtal.²⁰ Segons sembla, en el període més intens del contagi els morts foren anotats en un "codern dels òbits aportave m^o Isidro Salo cirurgia", que no hem pogut localitzar. A Castelló, la morberia fou instal·lada en el convent de Sant Bartomeu, situat extramurs, però també hi va haver qui passà la malaltia en barraques repartides pel terme. Com era habitual, hi hagué també qui marxà de Castelló cap a altres poblacions.²¹ Els darrers embats de la pesta en el comtat d'Empúries els localitzem a Vila-robau durant els mesos de novembre i desembre de 1652 i a Ventalló a finals de 1653.²²

EL BROT DE PESTA DE LLANÇÀ DE 1651-1652

A mitjan segle XVII la vila de Llançà era una de les poblacions més notables del comtat d'Empúries amb una població que rondava el mig miler d'habitants.²³ Els

20. Aquestes alteracions i interrupcions dels registres parroquials foren habituals en moltes parròquies catalanes. Jordi Nadal ho interpreta com la prova més feaent de la magnitud que hi tingué el contagi de pesta. Jordi NADAL, *op. cit.*, p. 83.

21. Aquest fou el cas de l'apotecari Carlos Salacruch i la seva esposa: en retornar a Castelló, durant el mes de desembre, fou "cathechisat" el seu fill Bartomeu, nascut dos mesos abans a Vilajuïga "hont fèyan quarentena." ADG, Arxiu parroquial de Santa Maria de Castelló d'Empúries, Llibre d'òbits Castelló d'Empúries O2 (1627-1663), p. 142 i Llibre de baptismes Castelló d'Empúries B6 (1634-1668), p. 159.

22. Manuel CAMPS i SURROCA i Manuel CAMPS i CLEMENTE, *op. cit.*, p. 157-158 i 160.

23. El fogatge de 1553 atribueix a Llançà un total de 69 focs. Així mateix, en una *Relació universal de tota la possessió del Comtat d'Empúries* redactada el 1599 la vila de Llançà hi és descrita com "una molt bona població que seran més de cent cases". AMCE (Arxiu Municipal de Castelló d'Empúries), Fons Arxiu Ducal Medinaceli, comtat d'Empúries, doc. 10232.

seus habitants vivien repartits entre la vila emmurallada i diversos masos escampats pel terme. A l'actual barri del port no hi havia res més que unes quantes botigues emprades per pescadors i pagesos.²⁴ L'activitat mercantil hi tenia poca importància.²⁵

La majoria dels llançanencs es dedicava a les activitats primàries. L'agricultura era el sector predominant i es basava en el conreu de la vinya i els cereals. Igualment, en tractar-se d'una població litoral, la pesca hi tenia una importància destacada i ocupava moltes famílies, que sovint també es dedicaven al treball agrari. Les activitats artesanals hi tenien un pes menor i quedaven restringides als oficis més essencials per cobrir les necessitats de la població i l'economia locals com ara sastres, sabaters, fusters, ferrers, calafats i barrillers. També hi era present un petit nucli de comerciants, transportistes i professionals que cobrien les necessitats de la pròpia vila i dels masos i veïnats propers.²⁶

Tal com apuntàvem més amunt, el desembre de 1651 la vila de Llançà va viure l'inici d'un brot de pesta que s'allargà fins a l'abril de 1652, provocant la mort de 49 dels seus habitants, a més d'un enorme trasbals en la vida quotidiana de la població. El cas de Llançà –perfectament assimilable al de moltes altres poblacions que al llarg d'aquells anys es van veure afectades per la pesta– té interès perquè disposem de diverses fonts documentals que, combinades, ens permeten reconstruir amb cert detall com s'hi desenvoluparen els fets, els mitjans emprats per lluitar contra la malaltia i els efectes que va tenir el contagi a tots nivells. Destaquen, en primer lloc, els llibres sacramentals de la parròquia, especialment la sèrie d'òbits i testaments.²⁷ Així mateix, disposem d'un manual d'acords de la universitat que abraça pràcticament tot el segle XVII i a través del qual podem conèixer alguns dels recursos esmerçats pel Comú en combatre el contagi així com els noms de les persones que varen rebre'n ajut mentre van estar en quarantena.²⁸ Finalment, convé esmentar un document de gran interès titulat *Certificatòria de morbo de la vila de Llançà* en el qual es detallen tots els espais on hi va haver empestats així com els noms dels qui varen emmalaltir però aconseguiren sobreviure.²⁹

24. Per conèixer amb detall aspectes sobre el període medieval i modern de Llançà vegeu Josep CLAVAGUERA: *Llançà. Notes històriques*, Barcelona: Ajuntament de Llançà, 1986 i Arnald PLUJÀ: *Llançà al segle XVII*, Figueres: Brau edicions, 2003.

25. "Y es puerto muy seguro y guardado de los vientos pero no frequentado si ya no es de algunas barcas de negociacion y mercaderias". BC (Biblioteca de Catalunya), Manuscrit nº 514, *Indice, declaracion y addición de la erección, antigüidad, excelencias y grandezas del Condado de Empurias*, c. 1667.

26. Arnald PLUJÀ, *op. cit.*, p. 174-200.

27. ADG, Arxiu parroquial de Sant Vicenç de Llançà, Òbits O2 (1651-1696) i Testaments T1 (1591-1670) i T2 (1612-1652).

28. ACAE, 110-109-T2-6, Manual d'acords de Llançà (1609-1695).

29. AMGi, Manual d'Acords de 1652, reg. 17403, p. 287-290.

Desenvolupament del brot i impacte demogràfic

No disposem d'informació sobre les mesures que les autoritats de Llançà haurien pres en els mesos anteriors a l'esclat del brot ni si aquestes s'aplicaven amb més o menys rigor. Hem de suposar, però, que, com a la resta del país, la situació era d'alerta i s'havien endegat accions de control i prevenció, com ara el nomenament d'un morber. Fossin les que fossin, no evitaren l'arribada de la pesta.

Segons es recull en el segon llibre d'òbits de la parròquia, el 8 de desembre de 1651 morí "d'una vèrtula en lo braç" el sabater Jaume Comalat. El seu final fou precipitat, sense temps de donar-li l'extremunció. Aquest cas devia posar en alerta les autoritats locals. El cadàver de Comalat fou inspeccionat per dos cirurgians que, tanmateix, no es posaren d'acord en si la malaltia que l'havia matat era pesta, de manera que la junta del morbo local "se congirà ab la part del silurgià que deya nonera". Tanmateix, en aquells dies a la població s'estengué el rumor que Comalat havia mort de pesta i que se n'havia contagià a Roses: "se digué que est home lo aportà de la forsa de Roses que en aquell temps [...] estava contaminat".³⁰

Dotze dies després de la mort de Comalat, el brot de pesta de Llançà agafava força. Els darrers deu dies de desembre de 1651 van morir "encontrades" dotze persones més. El degoteig de morts de pesta s'allargà durant tres mesos més amb una cadència irregular: vuit el gener, nou el febrer i dinou el març. La darrera víctima atribuïda al brot de pesta fou Joan Gibert, traspasat el 30 de març de 1652.

Així doncs, en el decurs dels gairebé quatre mesos de contagi a Llançà van morir un total de 49 persones. D'aquests la majoria foren adults (setze homes i dotze dones), per bé que els infants també hi tingueren un pes significatiu (dotze nens i nou nenes). Si tenim present que la població local rondaria els 500 habitants, hauria desaparegut prop d'un 10% de la població. Tot i ser una xifra menor en comparació a la d'altres poblacions afectades, representa una dentegada important i sobtada a la demografia local. Tanmateix, observant l'evolució de la demografia llançanenca en els anys immediatament posteriors, ens adonem que la davallada provocada per la pesta possiblement quedà compensada en pocs anys gràcies a un creixement vegetatiu clarament positiu.³¹

La pesta demostrà la seva facilitat de contagi afectant en la majoria de casos persones convivents. Aquest seria el cas de la família Sirvent. Els dies 24 i 25 de gener de 1652 se'ls morien un nen i una nena de 10 i 8 anys respectivament. Una setmana més tard, el 4 de febrer, morien el matrimoni format per Bernat Sirvent i Caterina, pares de les criatures. El 21 de febrer moria encara un altre fill del matrimoni, de 4 anys. Un altre exemple de família esborrada per efecte de la pesta

30. ADG, Arxiu parroquial de Sant Vicenç de Llançà, Òbits 02, p. 220r. i 221.

31. Entre 1652 i 1661 els registres parroquials de Llançà enregistren un total de 294 baptismes i 207 defuncions (incloses les dels albats). Arnald PUJÀ, *op. cit.*, p. 203.

seria el dels Coblart. El matrimoni format per Pau Coblart i Maria Mairina van perdre un nen el dia 1 de març de 1652. Una setmana més tard, el 7 de març, moria el marit, Pau Coblart. L'endemà, 8 de març, morien un nen de 12 anys i una nena de 9. Un dia més tard, el 9 de març, moria Maria Mairina i dues filles més del matrimoni, de 2 i 4 anys respectivament. En conjunt, la pesta colpejà 23 cases de la població, els estadants de les quals o bé emmalaltiren o bé van haver de fer quarantena fins a demostrar-se que estaven sans.

De la simptomatologia de la pesta patida a Llançà la documentació en dona pocs detalls. Trobem diverses referències a vèrtoles, bonys i carboncles en diferents parts del cos, especialment a la cuixa. Igualment, sabem que en alguns casos la malaltia tenia un desenvolupament ràpid: són diverses les víctimes que tingueren una mort sobtada que impedí administrar-los tots els sagraments. Més enllà d'aquests detalls, la documentació no diu res més sobre la naturalesa de la malaltia.

No tots els empestats van morir. De fet, tenim documentat un mínim de 12 persones que, malgrat emmalaltir, van sobreviure a la pesta. Tots menys un havien estat "encontrats a la cuxa". El juny de 1652 tots ells foren visitats i es demostrà que s'havien guarit perfectament.³²

L'assistència als malalts

La declaració oficial de pesta a Llançà es produí el 26 de desembre de 1651. Dos dies més tard es posava en funcionament una morberia a l'església de Sant Vicenç d'Amunt, edifici situat en un punt elevat i proper al clos murallat, avui desaparegut. Segons la documentació municipal, en aquest espai hi foren atesos els malalts de pesta des del 28 de desembre de 1651 fins al 17 de febrer de 1652. No disposem de llistats complets de les persones que hi foren assistides. Tanmateix, el recompte de pans que diàriament hi repartí la universitat ens permet aproximar-nos al total de persones que hi foren ateses diàriament fins a la seva clausura. Així, entre el 28 i el 31 de desembre de 1651 s'hi van repartir un total de vint-i-dos pans a raó d'entre cinc o sis per dia; durant el gener de 1652 els pans repartits foren noranta-vuit, amb diversos màxims diaris de sis i un dia que no se n'hi portà cap. Durant els disset primers dies de febrer, s'hi portaren vint-i-cinc pans, amb xifres diàries que oscil·laven entre un i quatre pans repartits.

A partir del 18 de febrer i fins al 12 d'abril de 1652, la morberia fou traslladada al mas d'en Cabrafiga, situat prop de la vila, a peu del camí que conduïa al port de mar. Sabem que des de la seva obertura i fins al darrer dia de febrer s'hi portaren vint-i-nou pans a raó d'entre un i quatre pans diaris; durant el mes de març els pans repartits van ser vuitanta-tres, amb xifres diàries d'entre un i cinc pans; els

32. AMGi, Manual d'Acords de 1652, reg. 17403, p. 287-290.

primers dotze dies d'abril s'hi portaren trenta pans, amb quantitats diàries que oscil·laren entre els dos i els quatre.

A banda de les persones que van ser portades a la morberia, tenim notícia de persones que passaren la malaltia en pallers i barraques repartides pel terme.³³ Desconeixem els motius pels quals no anaren a la morberia. És possible que en alguns casos no hi volguessin anar per por a empitjorar o morir sols o bé que volguessin ocultar la malaltia. En d'altres, potser era gent que no tenia un domicili fix o eren mossos i criats que, en emmalaltir, van ser acomiadats pels seus amos. No cal descartar tampoc certa voluntat d'autoaïllament per part d'alguns individus.

Malalts a banda, 53 llançanencs van haver de fer quarantena a casa seva durant algunes setmanes per la sospita que, havent tingut familiars malalts o havent-se fet càrrec de criatures amb els pares malalts o morts, també haguessin pogut contagiar-se. Les persones en quarentena, sovint nuclis familiars sencers, eren mantinguts a despeses de la universitat i tenien prohibida la circulació.³⁴

Pel que fa al personal que atenia els malalts disposem de poca informació. Sabem que abans del contagi la universitat de Llançà no tenia contractat cap cirurgià. Per aquest motiu, un cop es declarà el contagi va haver de gastar "*moltes quantitats de diner*" en fer venir un cirurgià de Girona, primer i un altre cirurgià anomenat Jaume Matas.³⁵ Aquest personal i els seus ajudants vivien aïllats de la resta de la població en una casa situada fora vila, propietat d'un tal Verdager.³⁶ Pel que fa al tractament que van rebre els malalts tampoc no en coneixem massa detalls; les medicines emprades les subministrà Jaume Verdera, farmacèutic de Figueres, i costaren 250 lliures.³⁷ Tanmateix, no en coneixem el detall. Hem de suposar que el tipus de productes i tractaments emprats no va diferir massa dels utilitzats en altres poblacions per a les quals sí que disposem de comandes detallades.³⁸ En general, el tractament que rebien els malalts era a base d'emplastres fets amb olis i ungüents i pocions a partir de plantes i altres substàncies medicinals. Remeis poc eficaços atesa l'autèntica etiologia de la pesta, desconeguda a l'època.

33. Aquest seria el cas de Marianna Abat i Foxa, esposa de Pere Abat, pagès de Llançà, qui estant "detinguda de malaltia corporal de la qual tem morir per estar encontrada de mal contagiós" va fer testament a la barraca ("*tugurio*") on vivia per motiu del contagi situada en el lloc anomenat Les Aigües. ADG, Arxiu parroquial de Sant Vicenç de Llançà, Testaments, T1 (16-3-1652).

34. ACAE, 110-109-T2-6, Manual d'acords de Llançà, p. 54.

35. AHG, Notarial, Notaria de Llançà, Ll 64 (23-6-1652).

36. AMGi, Manual d'acords de 1652, reg. 17403, p. 288.

37. AHG, Notarial, Notaria de Llançà, Ll 64 (28-10-1652).

38. Una de les comandes més completes de productes per al tractament dels empestats que es conserva és la que va subministrar l'apotecari de Girona Baltasar Andreu el 12 de juny de 1650 per tal de socórrer els malalts de Sant Pere Pescador. El seu elevat import -507 lliures i 9 sous- dona compte de l'enorme esforç econòmic que es feu per apaivagar el contagi allí on es presentà. Manuel Camps i Surroca i Manuel Camps i Clemente, *op. cit.*, p. 49-50.

Segons la mentalitat de l'època el contagi de pesta era poc menys que un càstig diví i la facultat per fer-lo remetre estava a mans de Déu. És per això que el dia 20 de gener de 1652, festivitat de Sant Sebastià, s'organitzà una processó solemne en la qual participà "lo clero y lo poble" amb els dos còsols al capdavant i que anà des de l'església parroquial fins a la capella de Nostra senyora del port. Allí es feu missa a l'aire lliure i posteriorment "lo clero y tot lo poble votaren que si Déu nostre Senyor hera servit y Maria Santíssima y lo gloriós Sant Sebastia donar-nos remey y consuelo del treball que petiam per causa del contagi que celebrarian la festa del gloriós Sant Sebastià com lo Sant Diumenge".³⁹ Vots de poble com el que es va fer a Llançà foren habituals en altres poblacions afectades per la pesta i contribuïren a estendre el culte a sant Sebastià, sant Roc i sant Pal·ladi com a sants protectors i deslliuradors de la pesta.

Els enterraments

L'increment sobtat del nombre de defuncions provocat pel brot de pesta així com les prevencions per evitar la propagació de la malaltia obligaren a enterrar els morts en diversos llocs del terme. Gairebé la meitat de les quaranta-nou víctimes de la pesta van ser enterrades en el cementiri de l'església parroquial. Aquest espai es trobava a tocar als murs de l'església, dins del recinte murallat. Les seves dimensions eren reduïdes atès que el nombre de difunts que s'hi enterraven anualment acostumava a ser inferior a la vintena.⁴⁰ En els primers dies de contagi tots els morts hi foren enterrats, però a partir del gener de 1652 el nombre d'enterraments es reduí a algun de tant en tant, generalment persones mortes sobtadament i infants molt petits. Durant la segona meitat de març, el cementiri parroquial es convertí de nou en l'únic espai d'enterrament. És plausible pensar que en aquest espai hi foren enterrades aquelles persones que no van ser ateses a la morberia i passaren la malaltia a casa. Dins del cementiri parroquial els empestats foren sepultats a la banda de tramuntana. Les seves tombes foren cobertes abundantment amb calç viva a fi d'evitar que, fruit de la seva descomposició, es produïssin emanacions que poguessin transmetre la pesta.⁴¹

Pel que fa a les víctimes restants, tal com s'anotà en els registres d'òbits, aquelles que moriren en alguna de les dues morberies que van existir foren sepultades en espais d'enterrament improvisats situats en els terrenys adjacents. Es documenten uns pocs casos de persones que van ser trobades mortes en cases o pallers i que els enterraments es negaren a portar al cementiri, sigui perquè pensaven que no cobriarien el servei o bé perquè l'estat dels cadàvers els feia pensar que podrien

39. ADG, Arxiu parroquial de Sant Vicenç de Llançà, Òbits, 02, p. 219.

40. Disposem de les dades d'òbits (inclosos els albats) des de 1612. Arnald PιιυjÀ, *op. cit.*, p. 203.

41. AMGi, Manual d'Acords de 1652, reg. 17403, p. 288.

contagiar-se. En aquests casos foren enterrats *in situ*. Aquest fou el cas d'Anna Saurina, trobada morta a casa de Josep Carreras, o el del matrimoni format per Bernat i Caterina Sirvent, morts en un paller de Pere Jacint Mateu o el de Joan Cortada, traspasat en un paller d'en Font. En tots tres casos, els cadàvers foren sepultats just a la part posterior dels esmentats edificis.⁴²

L'endemà de la pesta

A mitjans d'abril de 1652, a Llançà, el contagi de pesta es donava per acabat. Ja feia dues setmanes que no moria ningú i la morberia es tancava per absència de malalts. Però la fi del contagi no significava poder retornar a la normalitat de forma immediata. En primer lloc, com era costum a l'època després d'haver patit un brot de pesta, calia procedir a la neteja de carrers i edificis (les cases dels empestats i les morberies) per tal d'eliminar les resquícies del "mal pestilent" que poguessin romandre a la població.

La documentació llançanenca no ens explica qui va fer la neteja de la població ni amb quins mètodes. Tanmateix, tenim una descripció del treballs portats a terme a la veïna Selva de Mar pocs mesos després, en donar-se per acabat el contagi de pesta patit per aquesta població: "A quinse de dit [juliol de 1652] restaren parfumades totes les cases infermarias y puestos ahont hi havia haguts malalts y contagiats y de dit die de quinse per ordre dels senyors còsols los fossers pelaren los carrers del lloch de la Selva ab càvechs y feran modalons de la terra y scombrarias y les cremaren a modo de formiguers [...]".⁴³ Els productes emprats per la neteja i el perfum de les cases empestades ens semblen, des de l'òptica del segle XXI, dignes d'una història de ciència-ficció. Vegem-ne un exemple: l'abril de 1652 els jurats de Palamós feien una comanda de productes als jurats de Girona per tal de procedir a "purificar las casas ahont y ha haguda suspició perquè los habitants púgan tornar en ellas". Entre d'altres coses, es demanaven diverses quantitats d'encens, sofre blanc, pega grega, làudan, mirra, clavells, nous de xiprer, vidriol romà, aigua escurçonera, aigua de pentinella i "emplastra" de centaure.⁴⁴ És versemblant que a Llançà la purificació de la vila es fes amb productes semblants.

El retorn a la normalitat també implicava sortir de l'aïllament i recuperar el comerç i els contactes amb les altres poblacions. Per tal que això fos possible, calia esvair dubtes i oferir proves fefaents que la vila estava lliure de pesta. Amb aquest objectiu, el dia 18 d'abril de 1652 els còsols i el batlle del morbo de Llançà certificaren als còsols i a la junta del morbo de Castelló d'Empúries i d'altres universitats que a Llançà ja no quedaven malalts de pesta. Tanmateix, el contagi era tan recent en el temps que, per prudència, Llançà continuà un parell de mesos

42. ADG, Arxiu parroquial de Sant Vicenç de Llançà, Òbits, 02, p. 221-223.

43. AHG, Notarial, Notaria de Llançà, Ll 64 (28-7-1652).

44. AMGi, Manual d'Acords de 1652, reg. 17403, p. 169r.-170.

més amb “lo comers llevat”. Gairebé dos mesos més tard, el 9 de juny de 1652, els cònsols i el batlle del morbo de Llançà tornaven a prendre la iniciativa per aconseguir desencallar la situació. Prèvia petició a la junta del morbo de Castelló d’Empúries, aquell dia el doctor en medicina Julià Vidal i el cirurgià Pere Pagès, ambdós de Castelló d’Empúries i en representació de les autoritats de la capital comtal, visitaren Llançà per tal de certificar sobre el terreny “lo estat dels habitants de Llançà y visurar y regonéixer tots los puestos que en la dita vila y for a d’ella hu ha hagut contagi y provar y veure si tenen perfeta salut per poder deliberar si se-ls pot tornar líbero comers.” Acompanyats d’un notari, de les autoritats locals, del batlle del morbo de Castelló d’Empúries i de dos testimonis –un dels quals Jaume Matas, cirurgià que va treballar a la vila durant el contagi– inspeccionaren “tots los llochs y personas són estadas contagiadas y les infermarias, casas y puestos particulars que fóran contagiats y que hy ha sepultats contagiats tant for a com dins dita vila”. D’aquesta visita en resultà una *Certificatòria de morbo de la vila de Llançà* que determinava que a Llançà no quedaven malalts de pesta i que tots els espais estaven perfectament nets i purificats. Amb aquesta informació verificada sobre el terreny, la junta del morbo de Castelló d’Empúries determinà retornar el comerç a Llançà i als seus habitants pocs dies més tard. Igualment feu la de la ciutat de Girona el 15 de juny en rebre’n còpia mitjançant carta dels cònsols de Castelló d’Empúries.⁴⁵ A partir d’aleshores, doncs, els habitants de Llançà “sempre que sien servits podran líberament venir y entrar [a Girona] que sens alguna difficultats venint ben despatxats ab pòlissas de salut seran admesos”.⁴⁶

Tot i erradicat el brot epidèmic, el perill d’un rebrot era una realitat atès que seguia ben viu en altres zones properes. És per això que la universitat intentà assegurar-se que en cas que es tornés a produir un nou esclat disposés dels serveis d’un cirurgià experimentat i conegut com era Jaume Matas. El dia 23 de juny de 1652 se signava amb aquest un contracte per temps d’un any per tal que aquest professional residís a Llançà i, en cas de retorn de la pesta, es dedicés a atendre els malalts. Els honoraris de Matas eren quantiosos: 15 lliures mensuals, la despesa de “menjar i beure decentment” per a ell, la seva esposa i una criada i una gallina cada dos dies pel sol fet de residir a Llançà. Mentre durés el contracte, en absència de pesta, hauria de ser remunerat a part per qualsevol servei que prestés i disposaria del segell de la universitat per expedir pòlisses de salut. En cas de declarar-se de nou la pesta, Matas hauria d’atendre els empestats “sens paga de persona alguna”, rebent en compensació 500 ducats en dues pagues – 100 de les quals a càrrec del monestir de Sant Pere de Rodes, senyor jurisdiccional – la meitat tan bon punt es declarés el brot i la segona quan el brot es donés per acabat i el comerç fos restituit als de Llançà.⁴⁷

45. AMGi, Manual d’Acords de 1652, reg. 17403, p. 287-290.

46. AMGi, Manual d’Acords de 1652, reg. 17403, p. 237.

47. AHG, Notarial, Notaria de Llançà, Ll 64 (23-6-1652).

L'impacte econòmic de la pesta per a les finances de la universitat

A banda dels efectes demogràfics que va tenir el brot de pesta de 1651-1652, volem posar el focus en l'enorme despesa que suposà per a les finances de la universitat, ja prou castigades per anys de contribucions de guerra, lleves i carestia. Els cònsols a qui pertocà dirigir el municipi mentre durà el contagi calculaven en prop de 7.000 lliures el total esmerçat per la universitat en assistir als malalts i a les persones en quarantena, incloent-hi la despesa en cirurgians, medicines, enterraments, purificació, subministrament de pa i altres vitalles.⁴⁸ De la mateixa manera que a la majoria d'universitats que es van trobar en situacions semblants, aquestes despeses extraordinàries es van haver de cobrir mitjançant la creació de censals i la imposició de redelmes i talles a la població durant i després del contagi.⁴⁹ Com a resultat, es produí un augment de l'endeutament de la universitat i un empobriment de bona part dels seus habitants. Aquesta espiral d'endeutament i fiscalitat comunitària fou el camí habitual seguit per moltes universitats del comtat d'Empúries i d'arreu de Catalunya per tal de fer front a les situacions extraordinàries esdevingudes en aquells anys de guerra i de fam.⁵⁰ La pesta en fou una causa més. I en alguns llocs com Llançà, d'acord amb les xifres, (potser) una de les principals.

48. L'estiu de 1652, el Consell general de la universitat de Llançà resolgué que els cònsols sortints passessin comptes de la seva gestió tal com era costum. Els comptes presentats per Sebastià Carreras i Jacint Abat no van satisfer i van ser acusats d'haver-se quedat amb certa quantitat de farina de la que havien rebut per a repartir entre els malalts i veïns en quarantena. La seva negativa a reconèixer el deute va fer que finalment el maig de 1653 el Consell general, tenint-los "per suspectes en lo regimén de la universitat" prengué la decisió de "traurer-los de casa de la vila o alomenos suspèndrer aquells" fins que no es resolés la causa oberta contra ells. ACAE, 110-109-T2-6, Manual d'acords de Llançà, p. 150-151.

49. En són un exemple les 1.000 lliures manlevades per la universitat de Llançà el juny de 1652 per tal de fer front a despeses diverses així com el vintè per 4 anys destinat a la lluitació de censals que s'imposà a Llançà el 22 de juliol de 1652. ACAE, 110-109-T2-6, Manual d'acords de Llançà, p. 145-146.

50. Pere GIFFRE, "Universitats endeutades i fiscalitat comunitària. Les universitats del comtat d'Empúries, 1659-1705", *Recerques. Història, economia, cultura*, n. 33 (1995), 53-75.